

Simon Hagen Michelet

Det Armenske Folkemordet

Hemmelighold, benektelse og falske bevis

Fordypningsoppgave i Lektor Historie

Veileder: Tore Tingvold Petersen

Mai 2022

Simon Hagen Michelet

Det Armenske Folkemordet

Hemmelighold, benektelse og falske bevis

Fordypningsoppgave i Lektor Historie
Veileder: Tore Tingvold Petersen
Mai 2022

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske og klassiske studier

NTNU

Kunnskap for en bedre verden

Innholdsfortegnelse

SAMMENDRAG	3
ABSTRACT	3
INNLEDNING	4
METODE OG LITTERATURDISKUSJON	6
BAKGRUNN FOR FOLKEMORDET	7
DET OSMANSKE RIKET	7
DET ARMENSKE FOLK	8
ÅRSAKER TIL FOLKEMORD	8
INTENSJON OG DEFINISJON	11
KAN FOLKEMORD-BEGREPET BRUKES?	15
HEMMELIGHOLDSSTRATEGIEN: BENEKTELSE OG FABRIKKERING AV BEVIS	15
TYSK ANSVAR OG MEDVIRKNING TIL FOLKEMORDET	21
DRØFTING OM HEMMELIGHOLD OG FORFALSKNING	24
ULIKE HYPOTESER FOR FOLKEMORD	25
KONKLUSJON OG AVSLUTNING.....	29
LITTERATUR:	33

Det Armenske Folkemordet

Hemmelighold, benektelse og falske bevis

Sammendrag

Fra 1915 til 1923 ble den armenske minoritetsbefolkningen i det Osmanske Riket utsatt for et brutalt folkemord. Omkring en million armenere ble drept, inkludert kvinner, barn og eldre. Sivile armenere ble tvunget ut i ørkenen på utmattende dødsmarsjer, maskert som deportasjoner. I ettertid har Tyrkia stått i bresjen for en omfattende kampanje der de nekter for at det foregikk et folkemord. Et stort antall argumenter og angivelige bevis har blitt lagt frem for å enten bortforklare, rettferdiggjøre eller helt og holdent benekte de mange anklagene om massedrap, seksualisert vold og forfølgelse. Denne kampanjen hadde vært umulig å foreta seg dersom ikke medlemmer av de osmanske myndighetene hadde implementert en hemmeligholdsstrategi bestående av benektelse, fabrikkering av bevis og bruk av stedfortredere ved massakrering av sivile. Denne fordypningsoppgaven tar for seg hvordan selve hemmeligholdet foregikk og hvordan det har formet ettertidens ordskifte om folkemordet.

Abstract

In the years between 1915 and 1923, the Armenian minority population of the Ottoman Empire was subject to a brutal genocide. Around one million Armenian were killed, including women, children, and elderly people. Civilian Armenian were forced into the desert on exhausting death marches, masked as deportations. In the years following the genocide, Turkey has led a comprehensive campaign in which they deny that a genocide ever took place. A large quantity of arguments and alleged evidence has been presented to either justify or simply deny the many accusations of mass killings, sexualized violence, and persecution. This campaign had been impossible to undertake without the strategy of concealment, implemented by members of the Ottoman government, consisting of denial, fabrication of evidence and the use of proxies to perform mass killings. This thesis describes how the actual concealment took place, and how it has shaped the public discourse and opinions regarding the genocide. In the thesis, the channels being used to issue extermination orders will be discussed and examples of Turkish fabrication of evidence will be provided.

«Who, after all, talks nowadays of the annihilation of the Armenians?» – Adolf Hitler

Innledning

“Her caravan “passed a deep pit by the side of the road filled with the naked bodies of young and old men.” Another attack by soldiers: “Wagons were overturned. The sound of bullets filled the air... Around us lay the dead and near-dead.” Pausing by a river, she watched bodies and parts of bodies floating by. Almost comatose with trauma and exhaustion, she was seized by Kurds who thought she had expired; they stripped her and threw her “into a wagon filled with naked dead bodies. I lay there, not moving under the pile of rotting flesh.” She was dumped with the bodies over a cliff. An elderly Armenian woman, disguising her ethnicity in order to work for Kurds, rescued her, and offered her a life-saving proposition: to toil as a domestic with a Muslim notable, Yousuf Bey, and his family. “Yes, if they’ll have me, I’ll work for them, “Ester agreed. In Yousuf Bey’s home, she overheard Turks boasting of their massacre of Armenians. She was told that when she had recovered from her ordeal, she would be married of to a Muslim. She entreated Yousuf Bey to release her. He agreed to send her off to an orphanage in the city of Malatya – but before doing so, he drugged her and raped her, brutally taking her virginity. “It was his parting gift to me.”¹

Sitatet over er hentet fra et intervju med Ester Ahronian. Hun var en overlevende fra det armenske folkemordet og forteller om da hun og hennes familie ble deportert fra hjemlandsbyen Amasia.² Hennes historie er bare én av over en million unike historier om folkemordet. Ahronian overlevde og klarte i 1920 å flykte til USA, der hun etablerte et nytt liv. Hun døde i en alder av 98 år.³ Mange var ikke like heldige som Ahronian. Selv om hun ble utsatt for umenneskelige prøvelser og pinsler, overlevde hun forsøket på å utrydde hennes folk. Mange var ikke like heldig.

Denne fordypningsoppgaven omhandler folkemordet på armenere og andre kristne minoriteter, utført av det Osmanske Riket fra 1915 til 1923. I løpet av disse årene ble over en million armenere myrdet, og lenge var folkemordet lite omtalt. Den offisielle tyrkiske

¹ Ahronian, sitert i Jones 2006: 212

² Jones 2006: 211

³ Jones 2006: 213

holdningen har vært, og er fortsatt, at det aldri fant sted noe folkemord, selv om det foreligger betydelige bevis for det motsatte. De fleste av verdens land har til gode å anerkjenne overgrepene mot armenske sivile som et folkemord. Dette er blant annet tilfellet med den norske stat.

Grunnen til at det armenske folkemordet ble temaet for min fordypningsoppgave i historie er en grunnleggende interesse jeg har for Midtøstens og Asias historie, og spesielt det Osmanske Riket. Det Osmanske Riket var i flere hundre år en sentral del av verdensdelen, og har i stor grad bidratt til å utforme Europa slik vi kjenner det i dag. I tillegg til en generell interesse fikk jeg muligheten til å melde meg opp til et spesielt spennende emne våren 2022. Det dreide seg om ulike folkemord, og det første folkemordet vi tok for oss var det armenske folkemordet. Gjennom det emnet fikk jeg ny interesse for denne spesifikke hendelsen, og valgte derfor dette som tema for min fordypningsoppgave.

I tiden før Tyskland angrep Polen i 1939, skal Adolf Hitler ha uttalt: «*Djengis Khan fikk millioner av kvinner og menn drept av egen vilje og med et lystig hjerte. Historien anser han bare som en stor statsmann.*» Videre ba han om at kvinner og menn av polsk rase skulle slaktes ned, og konkluderte med: «*Tross alt, hvem snakker om utslettelsen av armenerne nå om dagen?*».⁴ På sin tid var nok Hitlers utsagn mer eller mindre korrekt. Det var lite snakk om folkemordet på armenerne. Dette har imidlertid endret seg. Både internasjonalt og innad i Tyrkia har akademikere i løpet av de siste tiårene belyst og dokumentert de grusomhetene som fant sted. Særlig forfatteren og historikeren Taner Akçam har lagt ned særdeles mye tid og krefter i sitt arbeid for å belyse befolkningen og kritisere tyrkiske myndigheter for sitt hemmelighold og sin benektelse. Han var en av de første tyrkiske akademikerne som åpenlyst anerkjente de osmanske forbrytelsene mot armenerne som et folkemord, og har i lang tid jobbet for å belyse temaet og problematikken rundt det. Hans arbeid er også viktig for meg i prosessen med å skrive denne oppgaven, da han har produsert flere store artikler og bøker om folkemordet på armenerne.

Folkemordet på armenerne har vært gjenstand for en omfattende hemmeligholdsstrategi. En offentlig og nyansert debatt om folkemordet har lenge vært utfordrende å etablere. Tyrkisk benektelse og kvasiakademisk litteratur har satt sitt preg på ordskiftet. Samtidig har de fleste

⁴ Jones 2006: 200

av verdens nasjoner til gode å anerkjenne folkemordet. Tyrkisk benektelse har dyptgående konsekvenser, og dette er tematikken som skal utforskes i denne fordypningsoppgaven. Min problemstilling blir derfor: Osmanske og tyrkiske myndigheter gjennomførte en omfattende kampanje for å skjule at det armenske folkemordet fant sted. Hvordan ble kampanjen utført og hvordan har den påvirket debatten rundt folkemordet?

Metode og litteraturdiskusjon

I denne fordypningsoppgaven har jeg tatt utgangspunkt i tre verk med hver sin vinkling på det armenske folkemordet. På den ene siden bruker jeg Adam Jones og hans hovedverk *Genocide – A Comprehensive Introduction* og på den andre siden bruker jeg forskjellig bibliografi av Taner Akçam. I tillegg anvender jeg *Det Armenske Folkemordet* av Jon-Arild Johannesen og Siri Hopland. Disse tre blir igjen supplementert av flere andre forfattere med sine respektive artikler og bøker. For å få en historiografisk diskusjon om kildene som blir anvendt i oppgaven, er det først viktig å redegjøre for de ulike forfatternes ståsted og hvordan de beskriver det armenske folkemordet spesifikt.

Kildekritikk er svært viktig innen historie. Det å ha muligheten til å anvende kilder på en kritisk måte, for å finne troverdige og sannsynlige tolkninger av fortiden er essensielt hos enhver som studerer historie. Det er en selvfølge at kritisk kildebruk også anvendes i arbeidet med denne fordypningsoppgaven. Ikke bare omhandler kildekritikk å kunne falsifisere eller bekrefte opplysninger en blir presentert, men også om en dypere forståelse av de tekstene og kildene en kommer over. Målet for kildebruken i denne oppgaven er at den ikke bare skal dreie seg om å sitere ulike forfatteres syn på det armenske folkemordet, men også se hvordan de omtaler det forskjellig, se hvordan primærkilder omtaler hendelsene, oppdage ulike nyanser i hvordan folkemordet blir presentert og til slutt å danne meg en egen mening og konklusjon.

Taner Akçam har gjennom store deler av sin akademiske karriere arbeidet med det armenske folkemordet. Uten hans publikasjoner ville det vært betydelig vanskeligere å skrive en slik oppgave, da han tilbyr gode primærkilder som eller hadde vært krevende å oppdrive. Disse kildene har også blitt oversatt til engelsk, som gjør de mer tilgjengelige for allmenheten. Disse kildene tolkes gjerne av Akçam, og han påberoper seg ingen nøytralitet eller objektivitet når han omtaler dem. I tillegg gir han et uvanlig tyrkisk syn på hendelsene han skriver om, da

han omtaler dem kritisk og ikke nøler med å bruke ord som «folkemord». Dette er også grunnen til at Akçams bøker blir anvendt som en av mine hovedkilder i arbeidet med denne oppgaven. Selv om Akçam har en særegen troverdighet, er det viktig å ikke sette han på en piedestall, og bruke det han skriver kritisk til å produsere en egen konklusjon. Boken til Jones fyller en rolle som et generelt oppslagsverk om folkemordstematikk, samt at den gir nyttige opplysninger om deler av det armenske folkemordet. Johannesen og Hopland har i sin bok om det armenske folkemordet samlet store mengder kilder fra flere internasjonale forfattere om folkemordet. Her presenterer de ulike syn, teorier og hypoteser, samt at de gir gode anbefalinger til videre lesning og originaltekster. På begge sider av det historiske narrativet produseres det store mengder med tekster for å underbygge det ene eller det andre synet. Dette er det viktig å være klar over når man leser kildene. I denne oppgaven har jeg forsøkt å inkludere et bredt spekter av kilder og et variert syn, men jeg har lagt hovedfokuset på de kildene som kan underbygges av empiri og det er disse som danner fundamentet for oppgaven og senere grunnlaget for en konklusjon. Enkelte kilder som benekter folkemordet, er enten brukt som kilder på benektelse eller nevnt i drøfting. Dette er for å presentere de ulike perspektivene innen emnet. I tillegg er det viktig å nevne slike kilder med lav troverdighet, nettopp fordi det er ved å analysere disse man best kan bekrefte at slike kilder ofte medfører uriktighet eller unøyaktighet.

Bakgrunn for folkemordet

Det Osmanske Riket

Det Osmanske Riket oppsto i siste halvdel av 1200-tallet, og fikk sitt navn etter den tyrkiske sultanen og hærføreren Ozman I.⁵ Fra sin unnfangelse var riket preget av ekspansjonisme, og var i flere hundre år en regional stormakt, både i Europa og i vestlige Asia, før det gikk i oppløsning i årene som fulgte første verdenskrig. Riket var usedvanlig flerkulturelt for sin tid, med et mangfold av etnisiteter og religioner. Riket var hjem til en majoritet av muslimer, men også store andeler kristne og jøder hørte til her. Herunder var det flere kristne folkegrupper, hver med sine unike kulturer og religiøse tradisjoner. Særlig godt kjent har den armenske delen av befolkningen blitt, av åpenbare og grufulle grunner.

⁵ Smilden 2021: 19

Det armenske folk

«Klemte inne mellom de store verdensrikene: Assyrien, Babylonien, Persien, det Gresk-Makedonske Riket, det romerske, det østromerske, Parternes, Arabernes, Tyrkernes riker og til sist Rusland – ble Armenien alt fra de første tider et knutepunkt for begivenhetene i østen, en gjennomgangs-vei for folkenes hærmasser, som på deres tog mot vest og mot øst, gang etter gang la landet øde».⁶ Slik lyder Fridtjof Nansens beskrivelse av Armenia. Det historiske Armenia har for sosialantropologer og historikere vært gjenstand for debatt. Om det dreier seg om de østlige delene av Anatolia eller heller høylandet nord for Ararat-fjellet. Man kan likevel regne områdene mellom Svartehavet, Baku, Syria og Irak som befolket av Armenere.⁷ Menneskene som bosatte seg der ble med tiden omtalt som armenere, og har påvirket Europeisk historie i stor grad. Dagens Armenia innehar ikke de samme strategiske fortrinn det historiske Armenia hadde. Først og fremst fordi adgangen til Svartehavet er borte, og fordi fjellkjeder gjør store deler av områdene ugjestmilde.⁸

Det armenske folket er gammelt. Gjennom flere tusen år har de befunnet seg midt i Eurasias kriger, katastrofer, kulturelle smeltedigler og ideologiske poler. En av de første armenere som er nevnt i historiske kilder er kong Tigranes. Han hersket rundt år 600 f.kr, og siden den gang har armensk språk, kultur og handel gjort seg bemerket.⁹ På tidlig 1370-tall ble Armenia erobret av og innlemmet i det Osmanske Riket, og osmanerne beholdt kontrollen helt til riket ble oppløst. Deretter tok Sovjetunionen kontroll over de armenske områdene.

Årsaker til folkemord

Når en skal diskutere mulige årsaker for at folkemordet på armenere fant sted, er det mange faktorer som spiller inn. En av de mange årsakene var den voksende nasjonalismen innad i det Osmanske Riket og den gryende ungtyrkiske ideologien.¹⁰ Andre årsaker kan ha vært politisk usikkerhet og krig i Europa, et økende ønske om osmansk konformitet og møtet med gradvis sterkere armensk nasjonalisme.¹¹ I denne delen av oppgaven vil fokuset ligge på hvilke

⁶ Johannessen & Hopland 2015: 10

⁷ Johannessen & Hopland 2015: 10

⁸ Johannessen & Hopland 2015: 11

⁹ Johannessen & Hopland 2015: 12

¹⁰ Johannessen & Hopland 2015: 129

¹¹ Johannessen & Hopland 2015: 140

faktorer som spilte inn for at det armenske folkemordet begynte, og de ulike argumentene som blir presentert av ulike teoretikere.

Lenge hadde det Osmanske Riket vært befolket av ulike folkegrupper med store forskjeller seg i mellom. Majoriteten av befolkningen var muslimer, men en betydelig andel var også kristne og jøder. Ulike religioner og kulturer levde side om side, og selv om myndighetene var muslimske, var tilværelsen for de religiøse minoritetene lenge relativt trygg og stabil. De abrahamittiske og monoteistiske religionene ble ikke likestilt. Islam var statsreligionen og sto slik i en særstilling. Likevel ble både jøder og kristne tildelt en form for religionsfrihet og til en viss grad lokal autonomi og selvstyre.¹² Dette er i tråd med hva Taner Akçam beskriver i *A Shameful Act* (2006): “According to Islamic civil Law, Muslims in an Islamic nation enjoy the full rights and duties of «citizenship», while the dhimmi’s (ikke-muslimer, red.anm.) rights are limited to protection from violence and depredation. The dhimmi are to be endured. Their presence is not contested so long as they accept the authority and superiority of Muslims and the Islamic order”.¹³ Av dette kommer det frem at så lenge armenere eller andre ikke-muslimske minoriteter ikke utgjorde noen form for trussel mot osmanske myndigheter, ville de bli tolerert som en naturlig del av imperiet.

De religiøse og kulturelle forskjellene mellom muslimer og ikke-muslimer var frem til 1800-tallet av liten sikkerhetspolitisk betydning for osmanske myndigheter. Så lenge imperiet ekspanderte og kunne fokusere på ytre fiender, var det lite behov for å drive utrenskning av egen befolkning.¹⁴ Med dette er det ikke sagt at religiøse minoriteter fritt kunne utøve sin tro, men forfølgelse fant sjeldent sted. Det er flere eksempler på utnyttelse og undertrykkelse av ikke-muslimer. Slik undertrykkelse kom særlig i form av skattemessige særordninger.¹⁵ Det er også eksempler på uroligheter og mindre konflikter med rot i religionsmotsetninger. Likevel er det rimelig å anta at religiøse og etniske minoriteter hadde relativt stabile økonomiske, religiøse og sosiale leveforhold frem til 1800-tallet.

Denne stabile perioden av det Osmanske Rikets historie endret seg i takt med nasjonalistisk og liberal utvikling i Europa og Vesten. Utviklingen sammenfalt med en drastisk nedgang i

¹² Akçam 2006: 20

¹³ Akçam 2006: 22

¹⁴ Akçam 2006: 19

¹⁵ Akçam 2006: 19-20

osmanske territorielle besittelser og dermed også osmansk innflytelse. Også tyrkisk nasjonalisme fikk oppslutning innad i det osmanske riket og i 1913 blir tyrkisk nasjonalisme offisielt en del av de osmanske myndighetenes politiske grunntanke. Rent ideologisk kan røttene til tyrkisk nasjonalisme beskrives som en kombinasjon av turkologiens fremvekst, at tyrkiskvennlige bevegelser fikk fotfeste i det Russiske Imperiet, at tyrkiske historikere og språkforskere fikk fotfeste i osmansk akademia, og den generelle nasjonalistiske politiske tankegangen som gradvis utviklet seg hos de osmanske styresmaktene.¹⁶ Konsekvensene av utviklingen av nasjonalisme på Balkan kan ses på som et aspekt av modernitet og osmansk nasjonalisme. Den nye nasjonalismen på Balkan i sin tur påvirker den ungtyrkiske nasjonalismen, som igjen forsterker den armenske nasjonalismen. Denne igjen, må forstås i lys av Balkans nasjonalisme. Både nasjonalisme på Balkan, ungtyrkisk nasjonalisme og armensk nasjonalisme kan slik ses på som et aspekt av osmansk nasjonalisme, og et resultat av modernitet.¹⁷

Grunnleggende i nasjonalistisk tankegang er ideen om at ett folk, med én kultur og etnisitet, hører til innenfor ett land, og gjerne er hevet over andre folkeslag og kulturer. Dette var også tilfellet med osmansk nasjonalisme. En mulig årsak til den eksplosive utviklingen av tyrkisk nasjonalisme kan være det osmanske nederlaget i Balkankrigene.¹⁸ I 1912 og 1913 led osmanerne ydmykende nederlag i to kriger om territorium på Balkan. I visse kretser ble nederlaget ansett som en straff fra Gud for at det Osmanske Riket ikke klarte å fornye seg og konsolidere sin makt i like stor grad som sine Europeiske motparter.¹⁹ Ikke bare ble osmanerne tvunget til å oppgi sine ambisjoner om store europeiske landområder, men riket ble også utsatt for en sviende ydmykelse på den internasjonale arenaen.

Foruten religiøse forestillinger om gudommelig straff, var konspirasjonsteorier og fordommer viktig i det osmanske fiendebildet av armenerne. Her kan det trekkes flere likhetstegn mellom hvordan osmanske styremakter betraktet armenere og hvordan tyske ledere under Adolf Hitler betraktet jødene. Den største likheten kan ses som en tro på en feilaktig stereotypi, som både jødene og armenere ble tillagt, nemlig at de var formuende og velstående.²⁰ I tillegg til å besitte store økonomiske ressurser, skulle også armenerne visstnok unndra seg

¹⁶ Akçam 2006: 82

¹⁷ Johannessen & Hopland 2015: 124

¹⁸ Akçam 2006: 84

¹⁹ Akçam 2006: 85

²⁰ Johannessen & Hopland 2015: 86

militærtjeneste, betale mindre i skatt enn andre innbyggere, og ellers oppføre seg som «degenererte».²¹

Naturlig nok finnes det eksempler på velstående armenere, men majoriteten var sannsynligvis ikke bedre økonomisk stilt enn øvrige samfunnsgrupper. Likevel ble økonomi en del av årsakene til stigmatisering og fiendtliggjøring av armenerne.²² Argumentet om at armenerne unndro seg militærtjeneste medfører heller ikke riktighet, da over 200 000 armenske soldater tjenestegjorde i den osmanske hæren ved utbruddet av første verdenskrig.²³ Hva degenerert oppførsel angår, er dette et begrep som er mer åpent for tolkning. Her er det rimelig å anta at levemåter som differensierte seg fra den elitistiske osmanske, kunne oppfattes som såpass fremmed at det ble sett på som «tilbakestående» eller «degenerert», uten at slike holdninger hadde rot i noe annet enn fremmedfrykt og et stadig ekspanderende tyrkisk fiendebilde.

Viktig er også utbruddet av første verdenskrig og urolighetene dette førte med seg. Det historiske Armenia var delt mellom Russland og det Osmanske riket, og et stort antall armenere tjenestegjorde i begge lands væpnede styrker. Osmansk frykt for russiskvennlige armenere var en bakenforliggende, og muligens utløsende faktor for de første deportasjonene av armenere fra de nordvestlige delene av riket.²⁴ Det er vanskelig å se for seg en omfattende forfølgelse av armenere om det ikke hadde vært for krigens tilførsel og forsterkelse av paranoia og fremmedfrykt.

Vi kan altså summere sammen tre hovedårsaker til at det armenske folkemordet fant sted: Den første er den generelle nedgangstiden det Osmanske Riket sto ovenfor. Den andre er den kristne minoritetens svake posisjon i et rike dominert av muslimer, fortrinnsvis tyrkere. Den siste og viktigste grunnen er utbruddet av første verdenskrig, som førte med seg russisk og alliert invasjon, som igjen førte til uroligheter innad i riket.²⁵

Intensjon og definisjon

²¹ Johannessen & Hopland 2015: 87

²² Johannessen & Hopland 2015: 87

²³ Johannessen & Hopland 2015: 97

²⁴ Johannesen & Hopland 2015: 211

²⁵ Jones 2006: 202

I denne delen skal jeg gjøre rede for og drøfte hva som kjennetegner et folkemord på generell basis, og viktigheten av intensjon. Det skal diskuteres om folkemordet på armenerne egentlig kan omtales som et folkemord, og om det finnes forklaringer på hvorfor det er et vanskelig juridisk landskap å fares i. Gjennom diskusjonen skal det redegjøres for viktige begreper og juridiske prinsipper, samt drøftes om det armenske folkemordets bakmenn i dag kan holdes juridisk ansvarlig for de hendelsene som utspilte seg mellom 1915 og 1932.

I en diskusjon om det juridiske aspektet av det armenske folkemordet, er det i hovedsak konvensjoner vedtatt i FN og ulike internasjonale domstoler som er relevante å analysere og undersøke nærmere. Herunder er FNs folkemordskonvensjon av 1948, International Criminal Court og International Court of Justice viktige å gjøre rede for. I hovedsak er det tre ulike begreper som er sentrale når det gjelder internasjonal strafferett. Disse er krigsforbrytelser, folkemord og forbrytelser mot menneskeheten. Disse kan til tider være vanskelig å skille fra hverandre, og noen handlinger kan passe inn i flere enn én kategori. Adam Jones gir i sitt hovedverk *Genocide* (2006) gode definisjoner på hver av dem. Krigsforbrytelser er handlinger som bryter med bestemmelsene i internasjonal rett og konvensjoner, mer spesifikt Haag og Geneve-konvensjonene.²⁶ Eksempler på slike forbrytelser kan være å anvende forbudte våpen, drepe krigsfanger eller å målbevisst bombe sivile. Felles for alle krigsforbrytelser er at de må bli begått av en stridende part i krig.

Forbrytelser mot menneskeheten som begrep ble først brukt i forbindelse med folkemordet på armenerne i 1915. De allierte statene uttrykte sin bekymring, og kalte forfølgelsene «forbrytelser mot menneskeheten og sivilisasjonen».²⁷ Forbrytelser mot menneskehetene skiller seg fra krigsforbrytelser ved at de ikke nødvendigvis må begås i en krigssituasjon. To hovedfaktorer avgjør gjerne om handlinger blir kategorisert som forbrytelser mot menneskeheten i henhold til Roma-statuttene: 1) De må være systematiske og utbredte og 2) de må bli utført som en del av en offensiv eller et angrep. Eksempler på forbrytelser mot menneskeheten varierer fra seksuell vold som voldtekt av sivile, til forfølgelse av sivile og inhuman behandling av krigsfanger eller sivile som resulterer i unødvendig lidelse.²⁸

²⁶ Jones 2006: 699-700

²⁷ Jones 2006: 710

²⁸ Jones 2006: 710

Det siste begrepet, folkemord, er et nyere begrep. FNs folkemordskonvensjon av 1948 kan bli tolket som en direkte respons på de tyske massedrapene på jøder og flere andre folkegrupper som fant sted under andre verdenskrig. Konvensjonen introduserer for første gang «folkemord» som et juridisk begrep, og definerer tydelig hvilke handlinger som faller inn under begrepet. Et folkemord er ifølge konvensjonens artikkel II definert som en *«hvilken som helst av følgende handlinger som er begått i den hensikt å ødelegge helt, eller delvis, en nasjonal, etnisk, rasemessig eller religiøs gruppe.»*²⁹ Videre følger en liste over handlinger som kan klassifiseres som folkemord. Disse er som følger: 1) Å drepe medlemmer av gruppen. 2) Å forårsake alvorlig legemlig eller sjelelig skade på medlemmer av gruppen. 3) Bevisst å la gruppen utsettes for levevilkår som tar sikte på å bevirke dens fysiske ødeleggelse helt eller delvis 4) Å påtvinge tiltak som tar sikte på å forhindre fødsler innen gruppen og 5) Med makt overføre barn fra gruppen til en annen gruppe.³⁰

Konvensjonens artikkel III fastslår hvilke handlinger som kan dømmes for utøvelse eller medvirkning til folkemord i internasjonale eller nasjonale domstoler. Disse handlingene er 1) Folkemord 2) Sammensvergelse om å begå folkemord 3) Direkte og offentlig oppfordring til å begå folkemord 4) Forsøk på å begå folkemord og 5) Medvirkning til folkemord.³¹ Det er altså mulig å hevde at ut ifra de kildene man har tilgjengelig er det sannsynlig at hovedaktørene bak det armenske folkemordet har gjort seg skyldig i både krigsforbrytelser, forbrytelser mot menneskeheten og folkemord. En eventuell straffeprosess mot de skyldige ville imidlertid derimot svært komplisert.

Et åpenbart problem når det gjelder FNs folkemordskonvensjons påvirkning på det armenske folkemordet, er tidsaspektet. I utgangspunktet har ikke nytt lovverk tilbakevirkende kraft. Det er riktignok en forskjell på vanlig nasjonalt lovverk, og internasjonal rett. Det eksisterer gode muligheter for at FNs Sikkerhetsråd kan gi lovverk og internasjonale konvensjoner nettopp denne tilbakevirkende kraften. Et eksempel på bruk av slik tilbakevirkende kraft kan vi se i rettsoppjøret etter andre verdenskrig, da flere tyske toppledere ble dømt under Nürnbergprosessen.³² Lovverket mange av dem ble dømt etter var ikke gjeldende da forbrytelsene de ble dømt for fant sted, men på grunn av enighet om å tilføye tilbakevirkende

²⁹ FN 1948

³⁰ FN 1948

³¹ FN 1948

³² Jones 2006: 705

kraft, ble det muliggjort å dømme tyske krigsforbrytere.³³ Dette viser at det i prinsippet er juridisk mulig å dømme ansvarlige enkeltpersoner for det armenske folkemordet. Likevel ville en eventuell rettsforfølgelse av osmanske ledere være vanskelig å gjennomføre i praksis, både i årene etter første verdenskrig og særlig i vår tid. Også dette kan begrunnes både med politikk og med tid. På tidspunktet da folkemordet ble utført, fantes det ingen internasjonal straffedomstol med mandat til å straffe enkeltpersoner eller stater. Derfor måtte en eventuell rettergang ha foregått etter at disse domstolene ble opprettet. I tillegg måtte det ha vært en politisk vilje til å utlevere disse individene, for eksempel Talat Pasha og Vehip Pasha, til disse domstolene. Dette virker også urealistisk. For å gjøre hele saken mer komplisert, er de skyldige bak folkemordet ikke lenger i live. Generelt har ikke folkemord og forbrytelser mot menneskeheten foreldelsestid, men dersom de mistenkte gjerningspersonene ikke lenger er i live, blir det krevende å dømme dem. Å dømme avdøde mennesker for folkerettslige forbrytelser er ikke umulig, men det kan argumenteres for at dommen i stedet for å straffe enkeltpersonen, heller har en symbolsk og politisk betydning.

Et annet aspekt handler også om de involverte partene i et folkemord. Dersom man av ulike grunner ikke kan dømme enkeltpersoner for folkemord eller forbrytelser mot menneskeheten, er det mulig å ilegge stater erstatningsansvar. I normal internasjonal rett er hver stat suveren, og kan ikke pålegges politiske eller juridiske føringer fra andre land. Likevel er det vanlig at det i krigsoppgjør pålegges den tapende part ulike krav fra den seirende part. I tilfellet med det armenske folkemordet, skjedde store deler av det under den første verdenskrig. Det Osmanske riket var alliert med Tyskland, og måtte gjennom sitt tap i krigen gjennomgå nettopp et slikt krigsoppgjør.³⁴ Her måtte osmanerne avstå store landområder, blant annet Palestina. Noen slutt på deportasjoner av armenere var derimot ikke en del av avtalen.

I tillegg til at stater er suverene og slik er hevet over internasjonalt lovverk, er det også viktig å gjøre rede for at den osmanske staten som forfulgte armenske kristne på tidlig 1900-tall, er en annen stat enn det moderne Tyrkia. Da folkemordskonvensjonen ble ratifisert, eksisterte ikke lenger det osmanske riket, og det hadde det heller ikke gjort på godt over to tiår.³⁵ Dette kompliserer spørsmålet om eventuell tyrkisk skyld og ansvar for erstatning for overlevende armenere.

³³ de Souza Dias 2018: 70-71

³⁴Provence 2017: 101-108

³⁵Provence 2017: 154

Helt sentralt i FNs definisjon av folkemord står spørsmålet om intensjon. For at en hendelse skal kunne klassifiseres som et folkemord, må de handlingene som undersøkes ha blitt begått med en intensjon om å helt eller delvis utslette et folk, jf. FNs folkemordskonvensjon.³⁶ Dette kravet til hva som kan klassifiseres som folkemord gjør det potensielt svært krevende å kunne bevise at folkemordet på armenene faktisk var et folkemord. Likevel er det viktig å belyse temaet og forhindre at det unnslipper vår kollektive bevissthet.

Kan folkemord-begrepet brukes?

Ut ifra kildene vi har tilgjengelige, enten det er fra primærkilder, bøker eller artikler fra historiske tidsskrifter, er det mulig å diskutere om det den armenske befolkningen ble utsatt for i de åtte årene mellom 1915 og 1923 var et folkemord. Helt sentralt i en slik diskusjon vil spørsmålet om intensjon stå. For at det skal kunne falle under kategorien folkemord, må intensjonen om å helt eller delvis utslette den armenske befolkningen være hevet over rimelig tvil. Det er liten juridisk tvil om at de mangfoldige massakrene, deportasjonene, dødsmarsjene og voldtektene vil kunne klassifiseres som både krigsforbrytelser og som forbrytelser mot menneskeheten, men er det også mulig å kalle det et folkemord?

For å besvare dette spørsmålet er det viktig å analysere samtidige kilder. Det foreligger store mengder fotografier, offentlige dokumenter, korrespondanse og avisartikler som alle i større eller mindre grad forteller det samme narrative. Som tidligere nevnt er det ikke uproblematisk å dømme fortiden ut i fra vår tids juridiske begreper og internasjonal rett. Likevel kan det argumenteres for at dersom det bidrar til å klassifisere hendelser som er såpass omstridte som det armenske folkemordet som et folkemord, kan det være hensiktsmessig. Ikke bare vil det konkludere med at det som fant sted mellom 1915 og 1923 var moralsk forkastelig, men det kan også bidra til en forsoningslinje mellom etterkommere av forfulgte armenere og forfølgende osmanere.

Hemmeligholdsstrategien: Benektelse og fabrikkering av bevis

Da svaret på «det armenske spørsmålet» ble etterlyst av osmanske styresmakter, sto Talat Pasha i spissen for utrenskningene og dødsmarsjene vi nå kjenner som det armenske

³⁶ FN 1948

folkemordet. Også Cemal Pasha og Enver Pasha var sentrale i planleggingen og utførelsen av deportasjonene og massakrene. Da deportasjonene av armenere begynte i april 1915, kan vi tydelig se at det som ble omtalt som deportasjoner, i realiteten var enstydig med utslettelse. Ishan Bey, som var direktør for den osmanske innenriksministerens sekretariat i mellomkrigstiden, vitnet etter folkemordet om da han personlig fikk ordre fra Talat Pasha om å utslette armenere. Videre hadde han fått beskjed om at dette måtte gjøre for rikets sikkerhet.³⁷

Når det gjelder kommandolinjen fra øverste hold og ned til selve utførelsen av massakrer og deportasjoner, kommer det tydelig fram at hemmelighold var en svært sentral del. Kurerer ble gjerne utsendt med muntlige ordrer om deportasjon og utryddelse, og dersom ordrene ble overlevert i skriftlig form ble kurerne instruert til å destruere dem ved avlevering.³⁸ Cemal Pasha innrømmet i senere tid selv at det hadde blitt utsendt telegrammer med ordre om å deportere og drepe armenere.³⁹

Det er mange eksempler på fabrikkering av bevis fra osmansk side under folkemordet. Slike forfalskninger ble utført med mål om at deportasjonene og drapene enten skulle forbli skjult fra omverden, eller at de i det minste kunne rettferdiggjøres og nødvendiggjøres. I de følgende avsnittene vil det komme eksempler på bevis som osmanske embetsmenn og styresmakter enten har konstruert eller redigert. Disse er hovedsakelig hentet fra Taner Akçams utgivelser.

Selv om drap og overgrep på armenere hadde funnet sted før 1915, har 25. april det året en symbolsk betydning som starten på det armenske folkemordet. Ikke bare markerer datoen startskuddet for folkemordet, men også starten på forfalskningsarbeid og hemmelighold. Grunnen til at 25. april 1915 blir ansett som starten på folkemordet, er at på den datoen ble rundt 200 armenske intellektuelle og lokale ledere i Istanbul arrestert. De ble deportert til byene Ayas og Çankırı, utenfor Ankara. Av disse ble mange videre deportert østover, der et flertall enten ble drept på veien eller ved sin destinasjon.⁴⁰ Det som er påfallende er at osmanske arkiver inneholder dokumenter om at slike arrestasjoner faktisk fant sted, men at de som døde ikke ble drept. I stedet finner man dødsattester med dødsårsaker som hjerteinfarkt

³⁷ Akçam 2012: 198

³⁸ Akçam 2012: 197

³⁹ Akçam 2012: 198

⁴⁰ Akçam 2018: 4

og andre naturlige årsaker. Mange av de som ble drept står det også at er registrert som løslatte fanger, eller fanger som har flyktet.⁴¹

Yusuf Sarinay, en sjefsforvalter for de tidligere osmanske arkivene, skrev i 2008 en artikkel basert på disse forfalskede dokumentene. Den konkluderte med at av 155 intellektuelle som ble arrestert ble 35 frifunnet og returnert til Istanbul, 31 ble frifunnet og løslatt uten å bli returnert, 29 fortsatte sin fengsling i Çankırı, 57 ble deportert til Deyr-i Zor og tre utlendinger ble deportert. Artikkelen hevder at ingen av de ble myrdet.⁴² I sin bok *Killing Orders: Talat Pasha's Telegrams and the Armenian genocide* gir Taner Akcam tre eksempler på hvordan denne artikkelen er et eksempel på konstruksjon av falske fakta og et historisk narrativ som gagnar Tyrkia.

Krikor Zohrab, en armensk lokalpolitiker i Istanbul, ble den 2. juni 1915 arrestert og sendt til byen Diyarbekir øst i Anatolia sammen med flere armenske fanger. På veien dit ble han drept ved å bli slått i hodet med en stein. Han døde den 19. juni 1915, i nærheten av byen Urfa. Den 20. juni, dagen etterpå, hevder en rapport signert av en lokal lege i Urfa at Zohrab i løpet av sin reise fikk brystmerter, og derfor oppsøkte legehjelp. Etter å ha blitt undersøkt ble Zohrab angivelig sendt videre, men døde kort tid senere. I den offisielle dødsattesten ble dødsårsaken ble fastslått som hjerteinfarkt.⁴³ I tillegg til denne rapporten, finnes det to ytterligere undersøkelser av Zohrab, der begge konkluderer med at han døde av hjerteproblemer, og utelukker at han ble utsatt for drap. Noe senere blir imidlertid en mann ved navn Cerkez Ahmet arrestert, dømt til døden og henrettet for drapet på Zohrab.⁴⁴ Hvorfor osmanske myndigheter ikke lenger hadde noe insentiv til å holde drapet hemmelig blir spekulasjoner, men Zohrabs drap blir gjenstand for diskusjon høyt oppe i den osmanske ledelsen. Storvisir Sait Halim Pasha måtte selv svare på spørsmål om drapet på Zohrab og hans medfanger. Hans svar var at Cerkez Ahmet og hans medsammensvorne handlet alene og uten autorisasjon fra lokale myndigheter. Han legger til at Zohrabs morder ble straffeforfulgt.⁴⁵

Et annet eksempel på konstruksjon av falske bevis for å skjule drap på sivile armenere omhandler en mann ved navn Khachatur Malumyan. Han ble arrestert 24. april 1915, og ble

⁴¹ Akçam 2018: 4

⁴² Sarinay 2008: 78-81

⁴³ Akçam 2018: 4

⁴⁴ Akçam 2018: 5

⁴⁵ Akçam 2018: 4

den 2. juni sendt mot Diyarbekir der han skulle stå for retten. Gruppen han var en del av ble drept kort tid etterpå, med flere likhetstrekk til Zohrabs død. Likevel står det i osmanske dokumenter at Malumyan og gruppen hans hadde klart å rømme til Russland, og slik fortsatt var i live.⁴⁶ Et tredje eksempel som kan nevnes er drapet på en avisredaktør ved navn Diran Kelekyan. Han utga dagsavisen *Sabah*, og var politisk aktiv. Også han ble arrestert 24. april 1915. I mai det samme året ble han løslatt, med krav om at han ikke kunne dra tilbake til Istanbul og ikke kunne bosette seg og sin familie i en provins der det allerede bodde armenere. Likevel sendte Kelekyan en søknad om å få lov til å returnere til Istanbul. Det offisielle svaret han fikk var at en slik retur ikke var ønskelig, og han ble i likhet med Zohrab og Malumyan deportert østover mot Diyarbekir. På vei dit ble han drept, den 2. november 1915.⁴⁷ I Surinays artikkel derimot hevdes det at Kelekyan og hans familie bosatte seg i Izmir.

Disse tre eksemplene viser tydelig hvordan datidens styresmakter, fra øverste politiske hold og ned hele kommandolinjen, tydelig fabrikkerte offentlige dokumenter med det mål for øye å skjule sine handlinger. Drap på deporterte sivile ble avfeid som ulykker, sykdommer eller fluktforsøk. Forsøkene på å holde folkemordet hemmelig, eller i det minste å nedtone alvorlighetsgraden, har vist seg å være effektive i å kvele offentlig debatt i Tyrkia om grusomhetene. Forfattere som Sarinay er viktige når en alternativ historisk virkelighet skal etableres. De fremstår troverdige for det publikum de retter sine konklusjoner mot, og det kreves omfattende arbeid for å diskreditere dem. Om deres arbeid så blir motbevist av andre akademikere, vil fortsatt deres posisjon og påstander ha styrket det narrative de ønsket å fremme. Ved bruk av arbeid som Sarinay presenterer, sammen med tilsvarende publikasjoner fra andre forfattere, er Tyrkia i stand til å argumentere for sin offentlige benektelse av folkemordet på det som kan fremstå som en faktabasert og akademisk høvelig måte. Likevel er det motsatte tilfellet.

Det er to hovedargumenter som gjerne blir brukt av fornektere av det armenske folkemordet. Det første blir av Akçam kalt «produce the originals»-argumentet. Dette går ut på å oppfordre sine meningsmotstandere til å finne originale, gjerne offentlige dokumenter som kan underbygge påstanden om en intensjon fra osmanske myndigheter om å utrydde den armenske befolkningen.⁴⁸ Dette har vist seg å være svært krevende, da et stort flertall av slike

⁴⁶ Akçam 2018: 6

⁴⁷ Akçam 2018: 6

⁴⁸ Akçam 2018: 14

dokumenter enten er destruert eller gått tapt på andre måter. Likevel er det eksempler på telegrammer som kan underbygge påstanden om en osmansk intensjon om å utføre folkemord. Et slikt dokument er en ordre fra Mahmut Kamil Pasha, kommandant for den osmanske tredje armé, datert 24. juli 1915. Hans armé var sentral i deportasjoner og drap på armenere, da den var utstasjonert i det historiske Armenia.⁴⁹

I telegrammet, oversatt fra tyrkisk til engelsk av Akçam og fra engelsk til norsk av meg, står det:

«Det har blitt oppdaget at muslimer i noen byer og landsbyer der [den armenske] befolkningen har blitt deportert har skjult armenere. Det er nødvendig at disse huseierne som har skjult og beskyttet armenere i brudd på myndighetenes bestemmelser blir henrettet foran deres bopel og deres hus brent. [Vennligst] informer alle involverte parter om dette på en passende måte, og pass særlig på at ikke en eneste armener som [enda] ikke har blitt deportert blir værende igjen. Armenere som har konvertert til islam skal også bli deportert. Dersom de som beskytter [armenere] er medlemmer av de væpnede styrker, skal de relevante departementer først informeres [om dere handlinger], og, etter de er dømt, skal deres forbindelse til militæret avsluttes umiddelbart; administrative funksjonærer skal bli oppsagt og skal stilles for krigsrett.»⁵⁰

Dette dokumentet er viktig, og viser tydelig intensjonen om å målbevisst deportere armenere og drepe de som eventuelt beskyttet dem. Dokumentet viser også at armenske muslimer ikke skulle bli spart. Dets autensitet er svært troverdig, da et stempel nederst på dokumentet datert 23. februar 1919, bekrefter at det er originalt.⁵¹

Foruten «produce the originals»-argumentet, er det også utbredt blant fornekttere av folkemordet å se bort ifra telegrammene til og fra den osmanske innenriksministeren Talat Pasha, og byråkraten Naim Efendis memoarer.⁵² Dokumentene inneholder telegrammer fra Talat Pasha der han beordrer tilintetgjørelsen av den armenske befolkningen, og Naim Efendis

⁴⁹ Akçam 2018: 14

⁵⁰ Akçam 2018: 17

⁵¹ Akçam 2018: 17

⁵² Akçam 2018: 14

egne personlige observasjoner.⁵³ Disse dokumentene gir et unikt innblikk i hvordan ordrer om å utføre deportasjoner på armenere ble utsendt, og dokumenterer hvordan de deporterte skulle hovedsakelig utryddes, men også i noen tilfeller selges inn i slaveri.

Fabrikkering av bevis har vært en viktig del av den tyrkiske strategien for å holde folkemordet skjult for offentligheten. En annen viktig del av strategien er hvordan kommandolinjen opererte. Den var todelt, med en offisiell ordrelinje og en parallell uoffisiell ordrelinje. Først ble de offisielle ordrene utsendt fra øverste hold i innenriksdepartementet til provinsielle myndigheter. Herfra ble de videresendt til guvernører og prefekter, som igjen skulle utføre dem. Disse ordrene omhandlet gjerne arrestasjoner og beslagleggelse av eiendom. Deretter fulgte de uoffisielle ordrene. Disse ble gitt mer skjult, gjerne i muntlig form.⁵⁴ Dersom de ble utsendt skriftlig eller via telegram, fulgte det som en hovedregel med en tilleggsordre om å ødelegge dokumentet for ettertiden for å skjule bevis. Disse uoffisielle ordrene instruerte de lokale myndighetene til å utrydde deporterte armenere. Dersom lokale guvernører motsatte seg ordrene, ble de avsatt og erstattet med noen som var mer medgjørlige.⁵⁵

Osmanske myndigheter hadde også en intensjon om å holde selve drapene på deporterte sivile hemmelig. Dette ble enten gjort ved å tvinge deporterte armenere på det som viste seg å bli dødsmarsjer ut i den ubebodde ørkenen eller ødemarken. Der, gjerne på grensen til en naboprovins, ble de møtt av det som ble kalt «Special Organizations units». Disse besto gjerne av spesialsoldater, militante kurdere eller bander av kriminelle som hadde som formål å utføre drapsordrene. Ved hjelp av disse gruppene ble deportasjon til utslettelse og folkemord.⁵⁶

Tanken om at den osmanske hæren skulle være lite involvert i selve massakrene har grunn i en slags stedfortredertankegang. Dersom hæren leverte deporterte armenere innen rekkevidde av enten røverbander eller militante grupperinger, ville de slippe å delta i drapene selv. Et enda viktigere aspekt er at de ville kunne benekte at de hadde tatt del i slike massakrer. En slik outsourcing av folkemord viste seg å være en bestialsk genistrek. Likevel foreligger det flere eksempler på massakrer der det osmanske militæret var den aktive part.⁵⁷

⁵³ Akçam 2018: 22

⁵⁴ Akçam 2006: 161

⁵⁵ Akçam 2006: 162

⁵⁶ Akçam 2006. 162-163

⁵⁷ Akçam 2006: 162

En osmansk etterkrigsminister ved navn Reşit Akif Pasha, holdt i 1918 en tale i det tyrkiske parlamentet. Her beskrev han hvordan han oppfattet prosessen som ledet til folkemordet på armenerne og delte sine refleksjoner rundt det som hadde skjedd. Et utsnitt av talen, oversatt til engelsk, og videre fra engelsk til norsk av meg, følger under;

“I løpet av mine dager i tjeneste i denne regjeringen har jeg oppdaget noen hemmeligheter, og har kommet over noe interessant. Ordren om deportasjon ble utstedt gjennom offisielle kanaler av innenriksministeren og sendt til provinsene. I kjølvannet av denne ordren til sentralkomiteen, fulgte det en annen illevarslende ordre til alle parter om å tillate bandenes sine grusomme oppgaver. Slik var bandene ute i felten og klare for sine grusomme nedslaktninger.»⁵⁸

Vehip Pasha, en høytstående general i den osmanske hæren, ga sitt vitnesbyrd om de samme opplysningene som Reşit Akif Pasha omtaler i sin tale. Han bekrefter uttalelsene, og sa også at massakrer og utslettelse av armenerne og plyndring av deres eiendom var resultat av en beslutning gjort av CUPs sentralkomité.⁵⁹

Vi kan ut ifra det som tidligere er nevnt konkludere med tre ulike aspekter av hemmeligholdsstrategien; 1) Omfattende fabrikkering av bevis. Under denne kategorien faller dokumentforfalskning som eksemplene om Zohrab, Malumyan og Kelekyan tydelig viser. 2) Bruk av skjulte metoder for å overlevere ordrer om utslettelse. Her har vi sett hvordan ordrer overlevert muntlig eller bruk av kurerer instruert om å ødelegge ordrene ved avlevering ble brukt. 3) Det vi kan omtale som outsourcing av drap på sivile. Her er det sentralt at i tillegg til å bruke den osmanske hæren, ble det også tatt i bruk andre militante grupperinger. Her er blant annet enkelte kurdiske militser representert.⁶⁰

Tysk ansvar og medvirkning til folkemordet

I tillegg til disse tre aspektene kommer et fjerde aspekt. Dette har med tysk involvering og ansvar å gjøre. Under den første verdenskrigen var Tyskland og det Osmanske Riket allierte.

⁵⁸ Akçam 2006: 162

⁵⁹ Akçam 2012: 199

⁶⁰ Bloxham 2005: 70 og 74

En del av alliansen var tungt diplomatisk, militært og strategisk samarbeid. På grunn av dette var den tyske tilstedeværelsen i de tyrkiske områdene omfattende, og tyske embetsmenn og offiserer bidro til administrasjon av både den osmanske stat og krigsmaskin.⁶¹ Flere av disse tyske utsendingene bidro stort til hemmeligholdet. Dadrian skriver, fritt oversatt av meg:

«Forholdene i krig er slik at de forsterker behovet for vanlig hemmelighold når det gjelder mønstrene for internasjonalt diplomati og relaterte aktiviteter for militært samarbeid. Den tyrkiske planen mot den armenske befolkningen ikke bare var en del av krigsrelatert hemmelighold, men et av selve midtpunktene av slikt hemmelighold. Det tyske engasjementet i tilblivelsen og gjennomføringen av planen, uavhengig av dens natur og omfang, gjorde tyske forsøk på å hjelpe tyrkerne med å skjule bevisene for forbrytelsen [...] en nesten tvingende nødvendighet. På samme måte var en slik fortielse nødt til å være enda mer kritisk for å beskytte underordnede tyske interesser når det gjelder spørsmålet om tysk involvering.»⁶²

I utgangspunktet er det vanskelig å argumentere for at Tyskland hadde sterke insentiver for å delta i utryddelsen av armenerne. Det er mer trolig at de tyske interessene handlet om å styrke sin allierte i øst, spesielt på fronten mot russerne.⁶³ Likevel ser vi en tysk deltakelse i både planlegging og utføring av deportasjoner og massakrer. Denne assistansen ble i hovedsak gitt på bakgrunn av tyrkisk forespørsel om konsultasjon vedrørende taktiske og logistiske utfordringer.⁶⁴ Likevel kan man tydelig se en negativ holdning mot den armenske befolkningen fra tysk hold. Omtrent et halvt år før folkemordet begynte for fullt, skrev den tyske visekonsulen i Erzurum, Dr. Paul Schwarz, en rapport som ble sendt til Berlin. Her beskrev han det armenske spørsmålet og den armenske befolkning. Armenerne blir omtalt som fiendtlig innstilt mot tyskerne, og vennlig innstilt mot britene og russerne.⁶⁵

Selv om de tyske utsendingene ikke hadde noe eksplisitt mandat eller ordre om å støtte de tyrkiske myndigheter i deportasjoner eller angrep på sivile, ser vi likevel dette forekomme. Et tilfelle der slik assistanse er synlig, er under angrepet på den armenske landsbyen Hesak. Her hadde innbyggerne forskanset seg for å prøve å unnsnippe osmanske angrep. Den tyske

⁶¹ Dadrian 2003: 248

⁶² Dadrian 2003: 277

⁶³ Dadrian 1996: 54

⁶⁴ Dadrian 1996: 56-57

⁶⁵ Dadrian 1996: 57

marskalken von der Goltz ble kontaktet av osmanske myndigheter med en forespørsel om å hjelpe til med å slå ned et lokalt opprør. Opprøret det gjald var de sivile innbyggerne i Hesak som søkte tilflukt fra tyrkene. Ikke bare ble Goltz bedt om å personlig hjelpe til, men hæravdeling han ledet, som besto av tyske soldater og offiserer, ble også etterspurt.⁶⁶ Goltz trakk seg ikke tilbake fra byen før han fikk direkte ordre fra sine overordnede om at han ikke skulle angripe sivile, og hevdet at han ikke hadde fått klare instruksjoner om hvordan han skulle håndtere det han omtaler som lokale opprør.⁶⁷

Selv om majoriteten av tyske tjenestemenn i det Osmanske Riket under første verdenskrig ikke hadde inntrykk av at den osmanske armenske befolkningen var vennlig innstilt mot dem, ser vi omfattende korrespondanse og notater om det vi kan omtale som sympati mot armenerne. En tysk general som tjenestegjorde i Kaukasus, Kress von Kressenstein, beskriver hvordan tyrkerne bedrev målrettede angrep mot armenske landsbyer og intensjonelt sulter befolkningen. Kressenstein skriver:

«Den tyrkiske fremgangsmåten med å forårsake sult er et altfor åpenbart bevis, hvis det fortsatt er behov for bevis for hvem som er ansvarlig for massakren, for at tyrkerne har bestemt seg for å ødelegge armenerne.»⁶⁸

I en senere rapport skriver Kressenstein:

«Med hyklersk indignasjon benekter den tyrkiske regjeringen all barbarisk oppførsel mot armenerne. Den russiske evakueringen av Anatolia ga den ønskede muligheten til å rydde ut også russiske armenerne. [...] Utslettelseskampanjen mot armenerne forløp [...] med ubønhørlig hensynsløshet. [...] Det armenske spørsmålet ble løst gjennom utslettelse.»⁶⁹

Sammen med annen korrespondanse, rapporter, fotografier og offisielle dokumenter er det liten tvil om at tyske myndigheter var smertelig klar over behandlingen armenske osmanere ble utsatt for under krigen. Derfor er det interessant å betrakte deres villighet til å indirekte

⁶⁶ Dadrian 1996: 57

⁶⁷ Dadrian 1996: 58

⁶⁸ Dadrian 1996: 59

⁶⁹ Dadrian 1996: 60

være ansvarlig for at folkemordet og intensjonene bak ble dekket til og gjemt for allmenheten. Det gjøres tydelig gjennom Kressensteins refleksjon rundt observasjonene av behandlingen av armenere han foretok seg, at han ikke stiller seg positiv til osmanske myndigheters svar på det armenske spørsmålet.

Gust skriver at den tyske ambassaden i Istanbul sa seg enig i den osmanske posisjonen om retten til å utføre militære operasjoner for å undertrykke armenske opprør. I tillegg var den offisielle tyske linjen at tiltakene som ble innført overfor den armenske befolkningen var rettferdiggjort gjennom militær nødvendighet.⁷⁰ Med dette tyske bifallet kan det argumenteres for at de osmanske myndighetene ikke bare kunne fortsette sin virksomhet, men også at massakrene som ofte fulgte deportasjonene framsto mer legitime. I slutten av 1918 uttalte den tyske ambassadepresten Grev Luettichau at «*Deportasjonene var et militært tiltak. Grunnen til dette tiltaket er allment kjent og sannelig rettferdig. [...] Men utslettelsen av de deporterte, som skjedde fort og grundig, var et politisk tiltak fra myndighetene.*»⁷¹ Likevel ser vi liten tysk vilje til å begrense forekomsten av massedrap.

Den tyske posisjonen må ses i sammenheng med stormaktspolitikken og krigføringen i Europa. Tyskland var avhengig av en sterk alliert i øst som kunne demme opp for alliert makt på østfronten. Derfor kan det argumenteres for at behandlingen av armenerne måtte overses og dekkes over som et nødvendig onde i krigsinnsatsen. Dette setter Tyskland i en særegen posisjon, der de velvillig lar et folkemord foregå, uten å benytte seg av sin militære eller diplomatiske mulighet til å stoppe det. Selv om vi ser enkelte høytstående tyskeres reservasjoner mot utryddelse av armenerne, ser vi også en generell holdning om mangel på vilje til å blande seg inn i andre lands anliggender. Vi kan derfor konkludere med at Tyskland ble, om ikke skyldig i å aktivt delta i folkemordet på armenerne i stor skala, en passiv tredjepart med stor kunnskap om de ugjerninger som utføres, men at de posisjonerte seg selv i en tilskuerverolle og lot hendelsene utfolde seg.

Drøfting om hemmelighold og forfalskning

Benektelse som fenomen er ikke noe nytt når det kommer til grusomheter. Det er heller ikke så lett som at én part beskylder en annen part for å ha gjort noe, som den andre parten i sin tur

⁷⁰ Gust 2014: 90

⁷¹ Gust 2014: 92 Oversatt fra engelsk til norsk

benekter. I stedet ser man ofte det som kan bli kalt en informasjonskrig, der hver part prøver å få gjennomslag for sitt narrativ og sin versjon av virkeligheten. Det er gjerne vanskelig å skille mellom hva som faktisk har skjedd, hvem som har gjort hva og ikke minst hvem som er de ansvarlige. Dette er en problemstilling som har vist seg aktuell også i 2022, særlig i forbindelse med konflikten vi ser utspille seg i Ukraina.

Folkemordet på armenerne er en serie med hendelser der informasjonsflyten er varierende og svært ulik ut ifra hvilke kilder en velger å undersøke. Taner Akçam beskriver det han kaller for *denialism*, som på norsk kan forklares som en slags politisk maktkamp som utspiller seg i landskapet mellom sannhet og løgn.⁷² Her kjemper gjerne to eller flere rivaliserende parter om monopol på sannheten, hver part med sine intensjoner og motivert av egne insentiver. Utfordringen for de som studerer slike hendelser blir derfor å skille mellom hva som beviselig har skjedd, og hva som hevdes å ha skjedd. For å finne svar på slike spørsmål må man ta i bruk førstehåndsberetninger og primærkilder, og viktigst av alt: bevis og empiri.

Den osmanske, og senere tyrkiske hemmeligholdskampanjen har vært svært effektiv i sine forsøk på å skape en alternativ historie, som presenteres som offisiell. Selv om det i akademiske miljøer er liten tvil eller uenighet om at folkemordet på armenerne fant sted, har Tyrkias linje bidratt til å endre vår kollektive bevissthet i stor nok grad til at den offisielle tyrkiske versjonen har blitt betraktet som en rimelig historisk mulighet.⁷³ Denne formen for informasjonskampanje, der en part bevisst benytter seg av en kombinasjon av etablerte fakta og usannheter for å skape debatt, har vist seg å være svært velfungerende. I en debatt om hva som er riktig og feil, kan sannheten og beviselige fakta fort bli avfeid som en rekke av meninger, og slik kan både de ulike partenes forståelseshorisont minske, og empiri og bevis kan bli sett bort ifra. Helt sentralt fra tyrkisk side har vært å kneble de stemmene som uttaler seg med andre synspunkt enn dem selv, for på slikt vis å skjule sannheten.

Ulike hypoteser for folkemord

For å kunne rettferdiggjøre massakrer på sivile og de omfattende deportasjonene har tyrkiske myndigheter benyttet seg av flere konstruerte hypoteser. Ikke bare er de effektive for å styrke det nasjonalistiske tyrkiske narrative. Slike hypoteser kan også bidra til å gi en annen

⁷² Akçam 2018: 2

⁷³ Akçam 2018: 2

historisk forståelse i internasjonale historiske miljøer dersom de får godt nok fotfeste. Hypotesenes kredibilitet er varierende, og på enkelte områder er de motsigende. Derfor benyttes ikke alle hypotesene i én og samme argumentasjonsrekke, men heller hver for seg som mulige forklaringer på hvordan folkemordet fant sted. På de neste sidene gjøres det rede for fem ulike slike hypoteser.

Den første er Van-hypotesen. Den dreier seg i hovedsak om den armenske befolkningen i byen og provinsen Van, som lå i nærheten av den russiske grensen. Her var omtrent 60% av befolkningen armenere.⁷⁴ På grunn av sitt store antall, nære beliggenhet til Russland og tidligere fiendtlighet mellom armenere og osmanske myndigheter utgjorde befolkningen i Van en indre militær trussel i ungtyrkernes øyne. En liten osmansk militærstyrke ble utplassert i det armenske kvartalet i byen, under påskudd å beskytte eiendommer.⁷⁵ Den 20. april 1915 gikk osmanske styrker i stilling, med ordre fra innenriksminister Talat Pasha å utrydde armenere.⁷⁶ I løpet av natten begynte omfattende artilleriild og beskytning av byen, som på dette tidspunktet huset omtrent 30 000 armenere. Armenerne inne i byen satte seg til motverge, og dette førte til en flere uker lang beleiring av Van.⁷⁷ Beleiringen tok ikke slutt før russiske styrker kom såpass nære at den osmanske hæren valgte å trekke seg tilbake til omkringliggende landsbyer.⁷⁸ Der fortsatte drapene og deportasjonene på sivile under påskudd av at deres vennlige innstilling mot russerne utgjorde en trussel mot det Osmanske Rikets sikkerhet.⁷⁹ Van er et av de få eksemplene der armensk motstand har ført til en tilbaketrekning av osmanske tropper. Riktignok ble armenere i dette tilfellet assistert av den russiske fremrykkingen, men hendelsen kan likevel trekkes frem som en slags symbolsk seier i armenske øyne.

Hendelsen i Van er viktig, fordi den kan brukes til å både rettferdiggjøre og til å fordømme forfølgelse og deportasjon av armenere. I det tyrkiske narrativet legges det vekt på at armenere var vennlig innstilt mot Russland, og at de satte seg til motverge. Slik kan Tyrkia argumentere for at den armenske befolkningen måtte fjernes fra urbane deler av riket. Det hevdes fra Tyrkisk hold at *«Imperiets regjering avsto fra å utøve press mot, eller ta i bruk*

⁷⁴ Johannesen & Hopland 2015: 199

⁷⁵ Johannesen & Hopland 2015: 201

⁷⁶ Johannesen & Hopland 2015: 202

⁷⁷ Johannesen & Hopland 2015: 203

⁷⁸ Johannesen & Hopland 2015: 204-205

⁷⁹ Bloxham 2005: 85

noen undertrykkende metoder mot, armenerne helt til den dagen da det brøt ut opprør i Van».⁸⁰ På den andre siden kan beleiringen av Van brukes til å fordømme folkemordet. Kildene tilsier nemlig at det var en overlagt massakre, utført av osmanske soldater med bakgrunn i osmanske myndigheters ordre.⁸¹ Den amerikanske ambassadøren til det Osmanske Riket, Henry Morgenthau, beskriver hendelsene i Van slik:

«Tyrkernes hær bøyde av og invaderte sitt eget territorium Van. I stedet for å kjempe mot de trente mennene i den russiske hæren snudde de sine rifler, maskingeværer og andre våpen mot armenske kvinner, barn og gamle menn i landsbyen Van. Etter sin vanlige skikk fordelte de de vakreste armenske kvinnene mellom muslimene, plyndret de armenske landsbyene og massakrerte uavbrutt i dagesvis.»⁸²

En annen kjent hypotese er den såkalte femtekolonnehypotesen. Denne dreier seg om hvordan noen benektet av folkemordet rettferdiggjør drap og deportasjoner ved å hevde at den armenske befolkningen fungerte som femtekolonister. Denne teorien er det generelt lite hold i, da begrepet *femtekolonister* kan ha ulike betydninger avhengig av hvem en spør. Riktignok finner vi væpnet opposisjon mot den osmanske hæren, blant annet fra armenske militser, men hva som motiverer slik motstand vil være sentralt i en debatt om en eventuell femtekolonne. I sin bok om det armenske folkemordet avskriver Johannesen og Hopland denne hypotesen nesten kategorisk, og betegner den som unyansert og akademisk uredelig.⁸³

En tredje hypotese er den militærstrategiske hypotesen, som hevder at armenernes lojalitet var rettet mot det Osmanske Rikets fiender, i stedet for riket selv. En slik teori forklarer hvorfor armensk befolkning langs den fremrykkende russiske fronten måtte deporteres. Sannsynlig er det også at denne teorien brukes for å gjøre armenerne til sydebukk for de osmanske tapene mot russerne i Kaukasus. Det var mange armenere i den russiske hæren, og det var en frykt for at osmanske armenere skulle utgjøre en trussel.⁸⁴ Det ungtyrkiske regimet var mistroiske til armenere i sin egen hær, og avvæpnet og omstasjonerte dem til andre deler av riket før utslettelsesordrene ble utsendt. Denne militærstrategiske hypotesen fremstår som relativt sannsynlig. Ikke bare fordi et eventuelt armensk opprør i Kaukasus kombinert med alliert

⁸⁰ Johannesen & Hopland 2015: 211

⁸¹ Kirakossian 2003: 66

⁸² Johannesen & Hopland 2015: 211

⁸³ Johannesen & Hopland 2015: 282

⁸⁴ Johannesen & Hopland 2015: 283

fremrykking ville utgjøre en stor trussel, men også fordi den sammen faller noe med den armenske oppfatningen.⁸⁵ Det at den oppfattes som troverdig, betyr ikke at den er riktig. Derimot betyr det at den bygger på hvordan osmanske tyrkere, og spesielt eliten i Istanbul, oppfattet armenerne. Det er rimelig å anta at deler av den armenske befolkningen ikke var vennlig innstilt mot tyrkerne, og at de derfor i ytterste konsekvens kunne representere en militær trussel mot regional osmansk makt. Likevel er nok denne hypotesen en kombinasjon av Enver Pashas behov for en syndebukk for tap mot russerne og sporadisk armensk motstand.

Tyrkia har begrunnet fortsettelsen med forfølgelser og massakrer på sivile armenerer utover 1915 med at armenske militære grupperinger angrep en ellers fredelig tyrkisk befolkning, som motiverte til tiltak mot den armenske befolkningen.⁸⁶ Dette er den fjerde hypotesen, kjent som provokasjonshypotesen. Det argumenteres for at det var armenerne selv som fremprovoserte en brutal osmansk respons. Til grunn for denne hypotesen ligger en hypotetisk etnisk konflikt mellom armenerer og tyrkere. De blir fremstilt som i konstant konflikt, og armenerne utgjør ifølge hypotesen en eksistensiell trussel for det Osmanske Riket. Under første verdenskrig var det ifølge hypotesen frykt for at de armenske delene av den osmanske hæren ville bytte side til fordel for Russland og de andre allierte maktene.⁸⁷ Denne tankegangen er en effektiv metode for å flytte ansvaret på den osmanske behandlingen av armenerne fra tyrkiske hender over til armenske hender. Et problem ved denne hypotesen er den voksende tyrkiske nasjonalismen som utviklet seg, og ønsket om en dominant tyrkisk befolkning i Anatolia og områdene rundt som tidligere er beskrevet i oppgaven. Ikke helt fjern fra virkeligheten hva argumentasjon angår, fremstår hypotesen likevel lite troverdig. Hovedsakelig fordi en såpass voldsom og brutal respons på et relativt lite omfattende problem ikke vil kunne rettferdiggjøre tiltakene som ble satt i gang for å løse dette problemet.

Den femte og siste hypotesen som skal gjennomgås er det som blir kalt revolusjons- og borgerkrigshypotesen. I korte trekk legger den til grunn at det var et ønske blant armenerer om å starte en revolusjon og borgerkrig.⁸⁸ Denne hypotesen har noen forutsetninger for å kunne være riktig. For det første må det være til stede et ønske om armensk revolusjon. Selv om det

⁸⁵ Johannesen & Hopland 2015: 284

⁸⁶ Gaunt 2006: 78

⁸⁷ Johannesen & Hopland 2015: 285

⁸⁸ Johannesen & Hopland 2015: 285

fantas revolusjonære grupperinger innenfor befolkningen, var de få i antall. Alene utgjorde de ingen eksistensiell trussel for den osmanske staten.⁸⁹ Rundt to prosent av armenere var medlemmer i slike organisasjoner, og osmanske myndigheter hadde oversikt over hvem de var.⁹⁰ Dersom det var snakk om en målrettet utrenskning av revolusjonære armenere, kunne denne hypotesen vært troverdig. Vilkaarlige massakrer av sivile derimot passer dårlig inn i dette narrativet. Det samme er tilfellet med en eventuell borgerkrig. Her må det helst ligge til grunn to relativt likeverdige parter, som havner i en krig innad i en stat. Maktforholdet mellom den osmanske staten og armenerne var imidlertid svært skjevt, og det ungtyrkiske regimet satt med full intern kontroll, i tillegg til å være kapabel til å føre krig mot andre stater på flere fronter.⁹¹ Slik blir også denne hypotesen gjenstand for presentasjon av et protyrkisk narrativ, som rettferdiggjør folkemordet uten substansielle bevis.

Alle de fem hypotesene som er presentert over viser hvor mye ressurser som er lagt ned for å enten benekte at folkemordet fant sted, nedtone dets brutalitet eller å rettferdiggjøre det. De fem har en ulik grad av troverdighet, men vi kan trygt anta at ut ifra de kildene vi har tilgjengelig, finnes det lite som rettferdiggjør eller gir en rimelig grunn til å massakrere sivile, voldta kvinner eller å selge barn som slaver. En bedre begrunnelse for hendelsene som fant sted er den ekspansjonistiske ungtyrkiske ideologien om et slags Pan-Tyrkia som vant frem i det Osmanske Rikets siste år. Et ønske om å tømme riket for avvikende kultur, religion og etnisitet er nok mer sannsynlig enn at den armenske befolkningen utgjorde noen form for eksistensiell trussel.

Konklusjon og avslutning

Folkemordet på armenerne skiller seg ut som et av de mest brutale overgrepene som utartet på det tidlige 1900-tallet. Den målrettede og brutale deportasjonen av en etnisk og religiøs minoritet, forsøkt bortgjemt i tåken av første verdenskrig, har satt dype spor i den tyrkiske og armenske identiteten. Selv om folkemordet fant sted for rundt hundre år siden, virker fortsatt veien til forsoning mellom de to folkegruppene lang og komplisert. Det er rimelig å argumentere for at det største hinderet for en slik forsoning er den gjentatte og standhaftige benektelsen vi ser Tyrkia foreta seg, både i sitt historiske politiske narrativ, men også i tyrkisk

⁸⁹ Johannesen & Hopland 2015: 286

⁹⁰ Johannesen & Hopland 2015: 287

⁹¹ Johannesen & Hopland 2015: 286

akademia. Det er hevet over enhver tvil at Tyrkia ikke vil kunne bli holdt strafferettslig ansvarlig for folkemordet, og derfor er det vanskelig å gi andre argumenter for en fortsettelse av gjennomgående benektelse enn at det gagnar den tyrkiske historieforståelsen å opprettholde benektelsen. Det er fra det tyrkiske perspektivet forståelig at de ikke vil innrømme at sine landsfedre var ansvarlige i folkemord.

Til sammenligning kan vi tenke oss reaksjonene som hadde kommet dersom de amerikanske grunnlovsfedrene plutselig ble funnet skyldig i folkemord på en slik skala. Det ville ha rokket ved den amerikanske identiteten og det er sannsynlig at det samme hadde skjedd i Tyrkia. Både Talat Pasha og Enver Pasha, begge hovedaktører og arkitekter bak det armenske folkemordet, har fått statsbegravelser og gater og moskeer oppkalt etter seg.⁹² Begge oppfattes i dag som store og viktige personligheter som bidro til å etablere det moderne Tyrkia. Offentlig er det svært kontroversielt å diskutere hendelsene som i Tyrkia blir omtalt som «det påståtte folkemordet». Å anerkjenne folkemordet kan få like store konsekvenser for den tyrkiske identiteten og oppfattes som like absurd som det for den gjennomsnittlige nordmann ville følte om vår egen norske regjering anerkjente at kong Haakon egentlig var nazist og ansvarlig for fangeleiren på Grini. Dette eksempelet er kanskje ikke helt sammenleggbart, men poengterer den store innflytelsen disse lederne har hatt for hvordan den tyrkiske identiteten har utviklet seg. Det er sannsynlig at vi også hadde benektet ethvert angrep på våre nasjonalhelter.

Ved å bruke slike eksempler blir det tydelig hvorfor det armenske folkemordet har blitt et politisk stridsspørsmål for tyrkiske myndigheter. Dersom landets opprinnelsesmyter om storhet og tyrkisk selvstendighet bunner ut i et brutalt massedrap på over en million sivile, er det vanskelig å se for seg hvordan den nasjonale selvfølelsen og den tyrkiske identiteten skulle forbli uendret. Men kan det argumenteres for at det er akkurat det som er nødvendig? En endring i bevisstheten rundt egen fortid kan bidra til en forsoning mellom tyrkere og armenere, først og fremst ved at Armenia får en offisiell beklagelse. Det virker riktignok utopisk at det skal legges fram en tyrkisk innrømmelse i dagens politiske landskap mellom Tyrkia og Armenia. Dersom landskapet endrer seg og uavhengige krefter slipper til, er det

⁹² Johannesen & Hopland 2015: 277

derimot mer sannsynlig at den tyrkiske bevisstheten rundt folkemordet, som forøvrig er økende, fester seg mer i befolkningen og bidrar til opplysning rundt folkemordet.⁹³

Det som gjør situasjonen enda mer krevende når det er snakk om forsoning mellom tyrkere og armenere, er de to svært forskjellige narrative som blir presentert, og som har vært et gjennomgående tema i denne oppgaven. Det armenske narrative er åpenbart at de har blitt utsatt for et brutalt folkemord, i regi av den tyrkiske staten, som nå nekter for å ha utført disse ugjerningene. På den andre siden står Tyrkia med sine alternative fakta som skaper et helt nødvendig, om enn nødvendig, narrative for å beholde sin legitimitet og nasjonale stolthet. Uten omfattende hemmelighold og fabrikkering av bevis, kunne ikke Tyrkia beholdt denne posisjonen. Bevisene de legger frem har vært tilstrekkelige til at det internasjonale miljøet lenge har nølt med å anerkjenne folkemordet, og den politiske debatten raser fortsatt. Innad i historiske miljøer og academia er det riktignok liten uenighet om hva som skjedde, men eksperters meninger om historiske hendelser kan fort bli uviktige og irrelevante når verdenssamfunnets uenigheter og realpolitikk diskuteres på internasjonale arenaer, nettopp på grunn av ulike lands behov for å opprettholde sine narrative og myter.

En hendelse som imidlertid gir grunn til optimisme er den tyrkiske presidenten Recep Tayyip Erdogans beklagelse til både kurdiske sivile som ble drept under folkemordet i 2011, og armenske sivile i 2014. Han uttalte at *«Vi ønsker at de armenerne som mistet livet på starten av det 20. århundre får hvile i fred, og vi sender våre kondolanser til deres barnebarn.»*⁹⁴ Videre er han påpasselig med å ikke bruke begrepet folkemord om det armenerne ble utsatt for, med en begrunnelse om at muslimer av natur ikke er kapable til å utføre folkemord. Uavhengig av terminologien Erdogan velger å benytte seg av, kan man anse dette som et skritt i retning av anerkjennelse og et mulig ønske om fremtidig forsoning. Med den gryende liberale debatten som har begynt å ta form i det offentlige Tyrkia, og voksende bevissthet rundt folkemordet, kan det være at vi får se en innrømmelse eller beklagelse fra Tyrkia for hva det Osmanske Riket utsatte sin kristne befolkning for mellom 1915 og 1923.

⁹³ Jones 2006: 235

⁹⁴ Jones 2006: 234

Litteratur:

Akçam, T. (2006). *A shameful act : The Armenian genocide and the question of Turkish responsibility*. New York: Metropolitan Books.

Akcam. (2018). *Killing Orders*. Springer International Publishing AG.

Akcam. (2012). *The Young Turks' crime against humanity : the Armenian genocide and ethnic cleansing in the Ottoman Empire*. Princeton University Press.

Bloxham, D. (2005) *The Great Game of Genocide: Imperialism, Nationalism and the Destruction of the Ottoman Armenians*. New York: Oxford University Press

Dadrian, V. N. (1996). *German responsibility in the Armenian genocide: a review of the historical evidence of German complicity* (pp. xvi, 304). Blue Crane Books.

Dadrian, V. N. (2003). *The History of the Armenian Genocide: Ethnic Conflict From the Balkans to Anatolia to the Caucasus* (3. Utg.). Providence, RI: Berghahn Books

Gaunt, D. (2006). *Massacres, Resistance, Protectors: Muslim-Christian Relations in Eastern Anatolia during World War I*. Piscataway, NJ, USA: Gorgias Press. <https://doi.org/10.31826/9781463210816>

Gust. (2014). *The Armenian genocide: Evidence from the German Foreign Office Archives, 1915-1916*. Berghahn.

Johannesen, J. A. & Hopland, S. (2015) *Det Armenske Folkemordet 1915-1917*. Oslo: Dreyer

Jones, A. (2006). *Genocide: A comprehensive introduction*. London: Routledge.

Kévorkian. (2011). *The Armenian genocide: a complete history*. New York: I.B. Tauris.

Kirakossian, A. (2003). *British Diplomacy and the Armenian Question from 1830 to 1914*. London: Gomidas Institute Books.

Provence, M. (2017). *The last Ottoman generation and the making of the modern Middle East*. Cambridge: Cambridge University Press.

Sarinay, Yusuf. (2008). What Happened on April 24, 1015? The Circular of April 24, 1915, and the Arrest of Armenian Committee Members in Istanbul. *International Journal of Turkish Studies*, 14, 74-101. http://www.turkishcanadians.com/wp-content/uploads/april_-24.pdf

Smilden, J. (2021). *En kort introduksjon til Det osmanske riket* (1. utgave. ed., Vol. [10], En kort introduksjon..). Oslo: Cappelen Damm akademisk.

Talita de Souza Dias, The Retroactive Application of the Rome Statute in Cases of Security Council Referrals and Ad hoc Declarations: An Appraisal of the Existing Solutions to an Under-discussed Problem, *Journal of International Criminal Justice*, Volume 16, Issue 1, March 2018, Pages 65–89, <https://doi.org/10.1093/jicj/mqy003>

United Nations. (1948, 09. desember). Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. Hentet fra https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf

